

บทที่ 2

หลักพุทธธรรมตามหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาในปัจจุบัน

สำหรับเนื้อหาในบทที่ 2 นี้มีสองส่วนคือ ส่วนแรกจะกล่าวถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหลักพุทธธรรมในหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบไปด้วยคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) คุณลักษณะของเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ตามนโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554) และนโยบายทางการศึกษา

การที่ต้องกล่าวถึงนโยบายเหล่านี้เนื่องมาจากการกำหนดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา หรือวิชาอื่น ๆ มักจะถูกกำหนดจากนโยบายเหล่านี้เป็นกรอบใหญ่ นั่นคือ ใช้นโยบายเหล่านี้เป็นแนวทางในการกำหนดหลักสูตรของสถานศึกษา ตลอดจนการจัดทำสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการศึกษาในระดับและวิชาต่าง ๆ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ

ในส่วนที่สองจะกล่าวถึง สาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 โดยจะกล่าวถึงเฉพาะหลักพุทธธรรมสำหรับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัยเท่านั้น

สำหรับเนื้อหาทั้งสองส่วนจะทำให้ทราบว่า หลักสูตรการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เน้นไปที่เรื่องใด นโยบายซึ่งเป็นกรอบใหญ่มีความสอดคล้องกับสาระการเรียนรู้หรือไม่ และจะเป็นปัจจัยในการพิจารณาถึงความเหมาะสมของหลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังกับกลุ่มเป้าหมาย และทำให้ทราบถึงทิศทางของการสอนและการปลูกฝังพุทธธรรมในกลุ่มนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายด้วย

2.1 นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหลักพุทธธรรมในหลักสูตร วิชาพระพุทธศาสนา

อุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาคนไทยให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ก็คือ การขาดเป้าหมาย นโยบาย และแนวทางที่ชัดเจน ต่อเนื่องและเอาจริงเอาจังในการพัฒนาคน โดยนโยบายในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ ที่ผ่านมาของไทย มักจะเน้นไปที่การพัฒนาโครงสร้าง

พื้นฐานทางเศรษฐกิจมากกว่าสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ การขาดเป้าหมายในการพัฒนาคนที่เฉพาะเจาะจง ทำให้นโยบายไม่สามารถนำมาใช้ได้ในทางปฏิบัติ¹ โดยนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนในระยะเริ่มต้นนั้น เน้นไปที่การบรรเทาทุกข์มุ่งขยายการบริการ ต่อมาจึงเน้นเรื่องบทบาทครอบครัว และเรื่องสุขภาพ แต่ก็ยังขาดการเน้นมิติทางด้านจิตใจ อารมณ์และสังคม ส่วนนโยบายทางด้านการศึกษาแม้จะพยายามทำให้กว้างขวางและครอบคลุม แต่ก็ยังไม่มีคุณภาพ โดยนโยบายเน้นการผลิตกำลังคนเพื่อรองรับระบบเศรษฐกิจมากกว่ามิติด้านอื่น² ทำให้ขาดการวางแผนที่จะนำไปพิจารณาในการกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพทางด้านคุณธรรมจริยธรรมตามต้องการ

อย่างไรก็ดีในระยะหลังมาได้มีการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนมากขึ้น โดยมีการกำหนดแนวนโยบายต่าง ๆ เน้นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้น อันเนื่องมาจากปัญหาทางสังคมที่นับวันจะทวีความรุนแรง และความเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากความเจริญและเทคโนโลยี ที่ทำให้บริบทแวดล้อมในการพัฒนาประชากรของประเทศเปลี่ยนแปลงไป การกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาซึ่งเป็นรากฐานในการพัฒนาคน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกำหนดหลักสูตรธรรมในหลักสูตรวิชาพุทธศาสนานั้นจึงมีการกล่าวถึงมากขึ้น โดยพระเทพเวที (สมณศักดิ์ในปัจจุบัน คือ พระพรหมคุณาภรณ์) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา?³ ว่า เนื่องมาจากสภาพความเจริญที่รออยู่ข้างหน้าในการที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญตามรอยประเทศที่พัฒนาแล้ว จริยธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นในการรับมือกับปัญหาในยุคของการพัฒนา และจำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมที่จะดำรงอยู่อย่างสันติสุข และระบบของจริยธรรมที่สามารถต่อดิตกับพื้นฐานเดิมของสังคมไทย สอดคล้องกับรากฐานทางวัฒนธรรมและพื้นฐานทางจิตใจของคนไทยนั้น ก็คือ หลักจริยธรรมของพุทธศาสนา ดังนั้น คนไทยส่วนใหญ่ที่เป็นพุทธศาสนิกชน จึงควรได้เรียนรู้หลักพุทธธรรม และนำมาใช้เป็นระบบในการดำเนินชีวิตของตน

¹ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, รายงานคุณลักษณะสำคัญที่พึงประสงค์ของคนไทยแต่ละช่วงวัย (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2546), น.130.

² จันทร์เพ็ญ ชูประภาวรรณ และคณะ, รายงานการทบทวนองค์ความรู้เรื่องเด็ก เยาวชน และครอบครัว ในประเทศไทย และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการวิจัย (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541), น. 15.

³ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา?, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2533), น. 4- 9.

การจัดการศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนานั้น แม้รัฐจะมีการคำนึงถึงความจำเป็นในการเรียนรู้หลักพุทธธรรมเพื่อสร้างประชาชนที่มีคุณธรรมและสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นได้ แต่การจัดการศึกษาในระดับประเทศนั้นจำเป็นต้องมีกรอบนโยบายและมีการวางแผนในการจัดทำหลักสูตร เพื่อให้มีเป้าหมายในการดำเนินการและการพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ ดังนั้น การจัดทำหลักสูตรตลอดจนการกำหนดเนื้อหาต่าง ๆ ในวิชาพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องกำหนดแนวทางโดยอาศัยนโยบายต่าง ๆ เป็นสำคัญ ซึ่งนโยบายที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ได้แก่

- 1) คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549)
- 2) คุณลักษณะของเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ตามนโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554)
- 3) คุณลักษณะของเด็กและเยาวชนไทยที่พึงประสงค์ตามนโยบายทางการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (แก้ไขเพิ่มเติม 2545) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559)

สำหรับการวิเคราะห์ในส่วนของคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์และคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์นี้ จะเน้นความสำคัญของคุณลักษณะทางด้านคุณธรรม จริยธรรมเนื่องจากเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ควรนำมาสอนและปลูกฝังแก่เยาวชนต่อไป

ก่อนที่จะทราบถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยตามแนวนโยบายต่าง ๆ ควรทราบแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะ (Ideal Characteristic) ก่อนโดยแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน⁴ พ.ศ. 2542 กล่าวว่า “คุณลักษณะ” หมายถึง เครื่องหมายหรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดี หรือลักษณะประจำตัว

เพ็ญนภา แก้วเขียว และคณะ⁵ สรุปว่า “คุณลักษณะ” หมายถึง สิ่งที่ชี้ให้เห็นความดี หรือพฤติกรรมที่ปรากฏให้เห็น หรือลักษณะประจำของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นการแสดงออกที่

⁴ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา อินเทอร์เน็ต, 2546), น. 253.

สามารถสังเกตเห็นได้ และได้ให้ความหมายเกี่ยวกับคุณลักษณะเด็กไทยที่พึงประสงค์ว่า หมายถึง ความต้องการหรือความคาดหวังที่จะให้เกิดพฤติกรรมหรือลักษณะประจำตัวที่ดีของเด็กในสังคมไทย

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนไทย หมายถึง แบบอย่างแห่งพฤติกรรม คุณสมบัติของเด็กและเยาวชนไทย ที่ถูกคาดหวังว่าควรปรากฏหรือแสดงออกในฐานะที่เป็นลักษณะประจำตัวนั่นเอง

เมื่อทราบถึงความหมาย ของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนไทยแล้ว ต่อไปก็จะพิจารณาในส่วนของนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยนโยบายเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับการกำหนดหลักพฤติกรรมที่ใช้การสอนและการปลูกฝังแก่นักเรียนอย่างไร จะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้

2.1.1 คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549)

ประเทศไทยได้เริ่มให้ความสำคัญในการวางแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) โดยรัฐได้มีการเน้นให้กลุ่มเด็กและเยาวชนเป็นเป้าหมายในการพัฒนาและมีองค์กรต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนมากขึ้น เนื่องจากในปี พ.ศ. 2522 องค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้ปีเด็กสากล ทำให้ประเทศไทยมีความตื่นตัวที่จะพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยได้มีการจัดตั้งคณะทำงานเพื่อกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเด็กระยะยาวและแผนพัฒนาเยาวชนระยะยาวขึ้นเป็นครั้งแรกด้วย⁵ จากนั้นก็ได้มีการให้ความสำคัญและมีการกำหนดเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตลอดจนการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนแต่ก็ยังไม่ชัดเจนและกระจัดกระจาย ทั้งยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร จนกระทั่งมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ได้มีการปรับแผนการพัฒนาจากการเน้นทางด้านเศรษฐกิจมาเป็นการเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มีการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนไทย และมีการกำหนดแนวทาง

⁵เพ็ญภา แก้วเขียว, จันทรีริธา อินธิเดช และชนะศึก นิชานนท์, รายงานการศึกษาคุณลักษณะเด็กไทยที่พึงประสงค์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, 2548), น. 5.

⁶อัญมณี บุรณกานนท์, สภาวะการณ์ปัจจุบันของเด็ก เยาวชนและครอบครัว และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย, น. 36.

ในการพัฒนาเด็กอย่างชัดเจน แต่เนื่องจากการประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้ผลการดำเนินงานไม่เป็นที่น่าพอใจนัก

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ยังคงยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพราะเป็นแผนที่มีการดำเนินการต่อเนื่องจากแผนที่ 8 แต่มีความแตกต่างในแง่ของแนวทางในการพัฒนาที่มีความชัดเจนเพื่อให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ และเป็นแผนที่มีความสำคัญเพราะเป็นช่วงของการปฏิรูปทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคมที่ยังดำเนินการไม่สำเร็จมาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8⁷ โดยเฉพาะการปฏิรูปการศึกษา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศ โดยมีการกล่าวถึงในบทที่ 1 ในส่วนของวิสัยทัศน์และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ว่า

ทุกฝ่ายยังเห็นพ้องต้องกันให้ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศ ให้เข้าสู่สังคมที่ยึดหลักทางสายกลาง มีความสมดุล รู้จักพอประมาณอย่างมีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันโลก และเสริมสร้างให้เกิดคนดีในสังคมทุกระดับ⁸

สำหรับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 นี้ ในส่วนของการกำหนดคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามแผนพัฒนาฯ นั้น ไม่ได้มีการกำหนดอย่างชัดเจน แต่พอจะสรุปได้จากรายละเอียดที่ปรากฏในส่วนต่าง ๆ ของแผนพัฒนาฯ ได้ โดยในส่วนแรกที่ปรากฏเกี่ยวกับลักษณะของคนไทยที่ต้องการในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ก็คือ ในส่วนของจุดมุ่งหมายหลักและค่านิยมร่วม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

จุดมุ่งหมายหลัก มุ่งเน้นการแก้ปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย” โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและการพัฒนาอย่างมี “ดุลยภาพ” ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในสังคมมีความสุขถ้วนหน้า สามารถพึ่งตนเองและก้าวตามโลกได้อย่างรู้เท่าทัน โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย

⁷ ผศ. กงเทพ เคลือบพณิชกุล และ ดร. ปริญญา อรจิราพงศ์, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549 (กรุงเทพฯ มหานคร: Foreplace Publishing House, 2545), น. 3 – 4.

⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 6.

ค่านิยมร่วมสร้างจิตสำนึกให้คนไทยตระหนักถึงวิกฤตของประเทศและความจำเป็นที่ต้องปรับเปลี่ยนกระบวนกรคิด ทักษะ และกระบวนกรทำงาน โดยยึด “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางเพื่อให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารจัดการประเทศที่มุ่งสู่ประสิทธิภาพ คุณภาพ ก้าวตามโลกได้อย่างรู้เท่าทัน โดยมีความสามารถเลือกใช้ความรู้และเทคโนโลยีได้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสม มีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี และมีความยืดหยุ่นพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างคนที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต⁹

จากจุดมุ่งหมายหลักและค่านิยมร่วม สามารถสรุปลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ในภาพกว้างได้ คือ

1. ต้องการให้คนไทยรู้จักความพอเพียง นั่นก็คือ ไม่โลภและรู้จักสันโดษ
2. ต้องการสร้างจิตสำนึกให้คนไทยรักษาเอกลักษณ์รากฐานภูมิปัญญาเดิมของตนเองเอาไว้เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้แต่ขณะเดียวกันก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกได้

3. ซื่อสัตย์สุจริตและมีคุณธรรม

ทั้งสามข้อนี้เป็นหลักใหญ่ของคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ที่ปรากฏในแผนพัฒนาฉบับที่ 9 ในส่วนของจุดมุ่งหมายหลักและค่านิยมร่วม แต่ก็ยังมีรายละเอียดในส่วนอื่นที่สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อหาคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ได้อีก คือ รายละเอียดเกี่ยวกับสังคมไทยที่พึงประสงค์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้าน คือ

1. สังคมคุณภาพ

สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพที่ยึดหลักความสมดุล พอดี และพึ่งตนเองได้

1.1 คนไทยทุกคนมีโอกาสและความเสมอภาคที่จะพัฒนาตนเองเต็มศักยภาพ เพื่อเป็นคนดี คนเก่ง ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย เคารพกฎหมาย มีความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกสาธารณะ มีความสามารถคิดเอง ทำเอง และพึ่งพาตนเองมากขึ้น

⁹ชาชีวะวัฒน์ ศรีแก้ว, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ.2545 -2549 (กรุงเทพมหานคร: พ.ศ. พัฒนา, 2545), น. 28-29.

1.2 คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงสมบูรณ์ สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม มีสภาพแวดล้อมดี มีเมืองและชุมชนน่าอยู่ มีระบบดี มีประสิทธิภาพ และมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

1.3 เศรษฐกิจมีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพ ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันด้วยการบริหารจัดการที่ดี มีประสิทธิภาพ มีการกระจายรายได้และกระจายผลการพัฒนาอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พร้อมก้าวสู่เศรษฐกิจยุคใหม่อย่างรู้เท่าทัน

1.4 ระบบการเมืองการปกครองโปร่งใส เป็นประชาธิปไตย มีเสรีภาพและเสถียรภาพ นักการเมืองมีคุณภาพ คุณธรรม มีกระบวนการยุติธรรมเป็นที่พึ่งของประชาชน และมีความเป็นธรรมในสังคมไทย

2. สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

สังคมไทยเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ที่สร้างโอกาสให้คนไทยทุกคนคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลง มีการเสริมสร้างฐานทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี มีนวัตกรรม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถสั่งสมทุนทางปัญญา เพื่อเสริมสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศอย่างรู้ทันโลก และสามารถรักษาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ควบคู่กับการสืบสานประเพณี วัฒนธรรม และศาสนา

3. สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

สังคมไทยเป็นสังคมที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึงพาเกื้อกูลกัน รู้รัก สามัคคี มีจารีตประเพณีดีงาม มีการดูแลผู้ด้อยโอกาสและคนยากจนมีความรัก ภูมิใจในชาติและท้องถิ่น สามารถรักษาสถาบันครอบครัวให้เป็นสถาบันหลักของสังคม ที่เป็นรากฐานการพัฒนาชุมชน เครือข่ายชุมชนให้เข้มแข็ง นำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทย¹⁰

การที่สังคมไทยจะมีลักษณะที่พึงประสงค์ได้ จำเป็นจะต้องมีคนไทยซึ่งมีลักษณะที่พึงประสงค์ก่อน โดยจากรายละเอียดในส่วนนี้เราสามารถสรุปคุณลักษณะของคนไทยที่จะทำให้เกิดสังคมที่พึงประสงค์โดยแบ่งเป็นสองกลุ่มได้ดังนี้

1. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนา คือ มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความเอื้ออาทร มีเหตุผล สามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นต้น

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 29.

2. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามความต้องการของรัฐ ได้แก่ มีจิตสำนึก รับผิดชอบ ต่อส่วนรวม รักชาติ มีความเป็นประชาธิปไตย รักเรียนรู้ สามารถปรับตัวและพร้อมรับการ เปลี่ยนแปลงของโลก ขณะเดียวกันก็สามารถคงเอกลักษณ์ ภูมิปัญญา ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณีของตนไว้ได้

นอกจากในสองส่วนที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีสาระสำคัญที่ปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ที่สามารถนำมาวิเคราะห์หาคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ได้ก็คือ ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ดังนี้

เพื่อให้บรรลุการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนจากฐานรากของสังคม ให้เข้มแข็ง จึงกำหนดวัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคมไว้ ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ สุขภาพแข็งแรง คิดเป็น ทำเป็น มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีวิถีคิดอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรม จริยธรรม ระเบียบวินัย ซื่อสัตย์สุจริตและรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทั้งสามารถนำเทคโนโลยีสารสนเทศและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานให้เกิดความสมดุลในการยกระดับคุณภาพชีวิต

2. เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางสังคมแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมรวมทั้งช่วยเหลือและพัฒนาคนยากจนและผู้ด้อยโอกาสให้สามารถพึ่งตัวเองได้มากขึ้น

3. เพื่อเสริมสร้างความสงบสุขในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันและแก้ไข ปัญหาอาชญากรรมและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4. เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและบทบาทของครอบครัวและชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันทางสังคมในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ รวมทั้งปลูกจิตสำนึกในความรักชาติ และความเป็นไทย¹¹

นอกจากนี้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ยังได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาคุณภาพคน และการคุ้มครองทางสังคมในด้านที่เกี่ยวกับการศึกษาไว้ด้วย คือ ให้มีการปฏิรูปการศึกษาและ ส่งเสริมส่งเสริมครอบครัว องค์กรทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ เอกชน อาสาสมัครและสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อให้เป็นกลไกเกื้อหนุนให้คนไทยเป็นคนดี มีคุณธรรม มีระเบียบวินัย ซื่อสัตย์สุจริต มีความสามัคคี ความรักชาติ มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมและมีความซื่อสัตย์

¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 54.

จากที่กล่าวมา เราสามารถวิเคราะห์หาคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์จากยุทธศาสตร์ ในการพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม โดยได้ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์เพิ่มเติม จากที่ได้วิเคราะห์ไว้ข้างต้น คือ มีความสามัคคี และสุขภาพแข็งแรง ห่างไกลจากยาเสพติด

จากรายละเอียดทั้งหมด จะเห็นว่า มีคุณลักษณะบางข้อที่มีการเน้นว่าเป็นคุณลักษณะ สำคัญที่คนไทยต้องมีเพราะปรากฏอยู่ในทั้งสามส่วนที่นำมาวิเคราะห์ นั่นก็คือ การมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีความรักชาติและรับผิดชอบต่อส่วนรวม และสามารถปรับตัวให้ทันต่อการ เปลี่ยนแปลงของโลกโดยยังคงเอกลักษณ์ วัฒนธรรมประเพณีของตนไว้ได้

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่ปรากฏทั้งหมด สามารถสรุปคุณลักษณะของคน ไทยที่พึงประสงค์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้ 2 กลุ่ม ดังนี้คือ

1. มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักศาสนา ได้แก่ มีคุณธรรมจริยธรรม มีความ ซื่อสัตย์สุจริต มีระเบียบวินัย สามารถพึ่งพาตนเองได้ ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง มีความเอื้ออาทรต่อ ผู้อื่น

2. มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามความต้องการของรัฐ ได้แก่ มีเหตุผล รักเรียนรู้ ใฝ่ ศึกษา สามารถปรับตัวและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของโลก ขณะเดียวกันก็สามารถคง เอกลักษณ์ภูมิปัญญา ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณีของตนไว้ได้ มีความเป็นประชาธิปไตย มีจิตสำนึก มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม รักชาติ มีความสามัคคี และสุขภาพแข็งแรง ห่างไกล ยาเสพติด

คุณลักษณะที่พึงประสงค์เกือบทั้งหมดจะเห็นได้ว่าเป็นคุณธรรมทั่วไปที่บุคคลควรมีตาม หลักคำสอนของพุทธศาสนา แต่มีส่วนที่เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามความต้องการของรัฐ เช่น ความเป็นประชาธิปไตยไว้ด้วย อย่างไรก็ตาม นอกจากคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) แล้วยังมีนโยบายเกี่ยวกับ เด็กและเยาวชนที่มีการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้เช่นกัน

2.1.2 คุณลักษณะของเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ตามนโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554)

นโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554) เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการให้มีการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและเทคโนโลยี และเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ที่ต้องการเน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา โดยนโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554) จะแบ่งออกเป็นสามส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ได้แก่ แนวความคิดและทิศทางในการพัฒนา

ส่วนที่ 2 ได้แก่ แนวทางในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน

ส่วนที่ 3 ได้แก่ นโยบายและวิธีการหลัก

สำหรับคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์จะมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนในส่วนที่ 3 คือ นโยบายและวิธีการหลัก โดยมีรายละเอียดดังนี้

เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ อันจะช่วยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น และสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่มีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต จึงกำหนดคุณลักษณะเด็กและเยาวชนไว้เพื่อเป็นเกณฑ์วัดเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา ดังนี้

1. มีความผูกพันในครอบครัว ภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีทักษะในอาชีพและการดำรงชีวิต ที่รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น

2. มีสุขภาพและพลานามัยแข็งแรง และรู้จักการป้องกันตนเองจากโรคและสิ่งเสพติด

3. มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ จริยธรรมคุณธรรมและมีพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบตามวัย

4. มีเจตคติที่ดีต่อการทำงาน มีศักดิ์ศรีและความภูมิใจในการทำงานสุจริต

5. รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลรอบด้าน และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

6. รู้จักช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนและประเทศชาติ

กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ จำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยั่งยืนและมุ่งไปที่

ความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่เป็นมาตรฐานสากล โดยครอบครัวจะมีบทบาทหลักในการดูแล รับผิดชอบเด็กและเยาวชนขนานไปกับองค์กรสังคมอื่น ๆ¹²

จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ ตามนโยบายเยาวชน แห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554) มีความคล้ายคลึงและ สอดคล้องกับคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตาม แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 แต่จะมีความ แตกต่างที่การลงลึกในรายละเอียด ที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 จะมีการกำหนดคุณลักษณะไว้อย่าง ชัดเจนและกว้างขวางมากกว่า เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนไปเป็นกลุ่มผู้ใหญ่ คือประชาชนคน ไทย ไม่ใช่แค่เด็กและเยาวชนตามที่นโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554) กำหนดไว้ อีกทั้งนโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและ เยาวชนระยะยาวก็มีการร่าง โดยอาศัยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแผนแม่บท ทำให้คุณลักษณะที่พึงประสงค์ไม่ต่างกันนัก

นอกจากนโยบายระดับชาติทั้งสองนโยบายแล้ว ยังมีนโยบายทางการศึกษา ที่มี ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันในการกำหนดคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ เพราะการที่ รัฐต้องจัดให้มีการศึกษาเล่าเรียน ก็เนื่องมาจากต้องการพัฒนาประชาชนในชาติให้มีคุณภาพใน ด้านต่าง ๆ ตามที่ประเทศชาติต้องการนั่นเอง ซึ่งนโยบายทางการศึกษาที่นำมาวิเคราะห์เพื่อ หาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ก็ คือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (แก้ไข เพิ่มเติม 2545) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.3 นโยบายทางการศึกษา

สำหรับนโยบายทางการศึกษาที่จะกล่าวถึง ประกอบด้วยพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 หลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) ซึ่งใน ส่วนนี้จะเน้นไปที่การหาคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์เพื่อนำไปวิเคราะห์หาหลักพุทธธรรมที่ เหมาะสมในการสอนและการปลูกฝังจากนโยบายการศึกษาทั้งสามนโยบายนี้ต่อไป

¹²สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, นโยบายเยาวชน แห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545-2554) (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, 2545), น. 40.

1) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (แก้ไขเพิ่มเติม 2545)

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีความพยายามในการปฏิรูปการศึกษามาแล้วหลายครั้ง ซึ่งความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ที่ประสบความสำเร็จเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 การปฏิรูปครั้งนั้นได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในระบบการจัดการศึกษา โดยได้จัดให้มีการศึกษาตามแบบตะวันตก และย้ายศูนย์กลางการศึกษาจากวัดมาเป็นโรงเรียน ทั้งยังมีการจัดให้มีหน่วยงานที่ควบคุมดูแลการศึกษาโดยตรง เป็นต้น จากนั้นประเทศไทยก็มีความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาอีกหลายครั้ง แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ มีความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาอีกครั้ง โดยได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2542 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม 2542¹³ และมีการแก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ. 2545 เพื่อสร้างกระบวนการศึกษาใหม่ที่สามารถพัฒนาคนไทยให้มีศักยภาพทั้งในแง่การเรียนรู้และสร้างสรรค์ ตลอดจนมีคุณธรรม จริยธรรม มีสำนึกและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนเอง อันจะนำพาประเทศไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีต่อไปในอนาคต ซึ่งการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติฉบับใหม่นี้ได้มีการเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการศึกษาใหม่ โดยไม่มีการจำกัดกรอบการศึกษาไว้ที่โรงเรียนอีกต่อไป แต่ชุมชนในสังคมไม่ว่าจะเป็นบ้าน วัด สถานประกอบการต่าง ๆ ก็ขอจัดการศึกษาได้ และจัดได้ทั้งในระบบ นอกโรงเรียน และตามอัธยาศัย รูปแบบที่เคยรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ก็กระจายให้ท้องถิ่น ชุมชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและจัดการศึกษาเองได้ มาตรฐานกลางที่รัฐเคยดูแลให้เป็นเรื่องเดียวกันก็เปลี่ยนให้มีทางเลือกมากขึ้น และการศึกษาก็ต้องสนองตอบต่อชุมชนมากขึ้นเช่นกัน¹⁴

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าพุทธศาสนานั้นเป็นรากฐานของศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี ความคิด ความเชื่อและรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนไทยมาช้านาน อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนเพื่อให้เจริญเติบโตขึ้นมาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพตามที่ประเทศชาติต้องการ ดังนั้น การสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในระบบการศึกษาไทยนั้นจึงยังใช้วิชาพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งทำให้การเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาได้รับผลกระทบอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

สำหรับเนื้อหาของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มีมาตราต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดสาระการเรียนรู้ในวิชาพุทธ

¹³ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ และคณะ, ปฏิรูปการศึกษา แนวคิดและหลักการตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2543), น. 9.

¹⁴เรื่องเดียวกัน, น.13.

ศาสนา และคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ไว้ในหมวด 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ โดยปรากฏอยู่ในมาตรา 6 ที่กำหนดความมุ่งหมายและหลักการของพระราชบัญญัติฉบับนี้ไว้ว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข”¹⁵

จากมาตรา 6 สามารถสรุปได้ว่า เป้าหมายของการจัดการศึกษาก็คือ

1. มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ
2. มีสติปัญญา : คิดได้ คิดเป็น ประยุกต์ได้
3. มีความรู้
4. มีคุณธรรม จริยธรรม
5. มีวัฒนธรรม
6. อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ซึ่งสรุปก็คือ ให้ เก่ง ดี มีสุข นั่นเอง นอกจากนี้หมวด 4 เรื่องแนวทางการจัดการศึกษา มาตรา 23 และ 24 ก็ได้บัญญัติอย่างสอดคล้องว่า การจัดการศึกษาต้องเน้นความสำคัญทั้ง ความรู้และคุณธรรม นอกจากนี้มาตรา 12 ยังบัญญัติให้สถาบันศาสนามีสิทธิในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานด้วย¹⁶ ซึ่งเป็นการให้บทบาทและความสำคัญกับทางศาสนามากขึ้นในการสอนและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดความมุ่งหมายและหลักการเพิ่มเติมในพระราชบัญญัติฉบับนี้ อีกว่า การส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ จะต้องเห็นความสำคัญในด้านความรู้ คุณภาพ ตลอดจนบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับ (มาตรา 7 มาตรา 23 (3) มาตรา 24 (4)) และสถาบันการศาสนายังมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทั้งระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับอุดมศึกษา โดยได้รับการสนับสนุนเงินอุดหนุน

¹⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องและพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 (กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2546), น. 5.

¹⁶ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานการอภิปรายเรื่อง พุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), น. 48.

และการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาจากรัฐ (มาตรา 9 มาตรา 13 มาตรา 14 มาตรา 18)¹⁷

และในมาตรา 22 ยังกำหนดเกี่ยวกับหลักการเรียนการสอนไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ¹⁸ ซึ่งมาตรานี้เป็นหลักการสำคัญ เพราะเป็นสาระที่เกี่ยวกับการเรียนรู้โดยเน้นไปที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยตามที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แม้จะไม่ปรากฏหัวข้อคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทย แต่รายละเอียดในมาตรา 6 ก็ทำให้ทราบว่า คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์หลังจากที่ผ่านการระบบการศึกษาแล้วก็คือ เก่ง ดี มีสุขซึ่งเป็นปรัชญาของการจัดศึกษาหลังจากปฏิรูปการศึกษา ซึ่งก็มีข้อน่าสังเกตว่า ระบบการศึกษาของไทยที่วิเคราะห์ได้จากพระราชบัญญัติฉบับนี้มุ่งเน้นให้ ความเก่ง นำหน้าความดี จากนั้นจึงค่อยมีสุข ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อการสอนและการปลูกฝังพุทธธรรมน้อยกว่าด้านวิชาการ แต่อย่างไรก็ดี ปรัชญาการศึกษาที่ให้เยาวชนเก่ง ดี มีสุข นั้น ในระยะหลังได้มีการเปลี่ยนแปลง โดยเปลี่ยนมาเป็น ดี เก่ง มีสุข ซึ่งปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) และมีรายละเอียดชัดเจนในมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อการประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษา¹⁹ ที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้เมื่อ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548²⁰ ซึ่งการจัดทำ

¹⁷ พระมหาเดวิทย์ ยสสี และคณะ, นโยบายการปฏิรูปการศึกษา เพื่อศาสนาหรือนโยบายทำลายพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2544), น. 30.

¹⁸ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องและพระราชบัญญัติการศึกษามาฉบับบังคับ พ.ศ. 2545, น.11.

¹⁹ มาตรฐานการศึกษา หมายถึง ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะ คุณภาพที่พึงประสงค์ และมาตรฐานที่ต้องการให้เกิดในสถานศึกษาทุกแห่งเพื่อใช้เป็นหลักในการเทียบเคียง สำหรับส่งเสริม และกำกับดูแล การตรวจสอบ การประเมินผล และการประกันคุณภาพทางการศึกษา ซึ่งมาตรฐานการศึกษา เพื่อการประเมินคุณภาพแบ่งเป็น

มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพ ได้จัดทำขึ้นโดยอาศัยความในพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 9 (3) และมาตรา 48 ซึ่งในการจัดทำมาตรฐานการศึกษานี้ได้มีการระบุนรายละเอียดที่ชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับตัวผู้เรียน โดยมาตรฐานการศึกษาสำหรับระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับตัวผู้เรียน ไว้ 8 มาตรฐาน²¹ คือ

มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนมีจิตสำนึก ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

มาตรฐานที่ 3 ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต

มาตรฐานที่ 4 ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรอง และมีวิสัยทัศน์

มาตรฐานที่ 5 ผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร

มาตรฐานที่ 6 ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี

มาตรฐานที่ 8 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพและลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา

1. การประกันคุณภาพภายใน หมายถึง การประเมินผลและการติดตามตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาจากภายใน โดยบุคลากรของสถานศึกษานั้นเอง หรือโดยหน่วยงานต้นสังกัดที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถานศึกษานั้น

2. การประกันคุณภาพภายนอก หมายถึง หมายถึง การประเมินผลและการติดตามตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาจากภายนอก โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและการประเมินคุณภาพการศึกษา หรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่สำนักงานดังกล่าวรับรอง เพื่อเป็นการประกันคุณภาพและให้มีการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

²⁰กลุ่มพัฒนามาตรฐานและการประกันคุณภาพภายใน สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, “ประกาศใช้แล้ว มาตรฐานการศึกษา ขั้นพื้นฐานและมาตรฐานการศึกษาปฐมวัย,” <http://www.obec.go.th/law_rule/basic_education_standard.pdf>.

²¹เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้ยังมีการจัดทำมาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก ระดับ การศึกษาขั้นพื้นฐานรอบที่สอง (พ.ศ. 2549 – 2553) โดยได้กำหนดมาตรฐานของผู้เรียนไว้ 7 มาตรฐาน ได้แก่

มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี

มาตรฐานที่ 3 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ และลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา

มาตรฐานที่ 4 ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรองและมีวิสัยทัศน์

มาตรฐานที่ 5 ผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร

มาตรฐานที่ 6 ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต²²

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปมาตรฐานด้านผู้เรียนที่พึงประสงค์ตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้ดังตารางต่อไปนี้

²² สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพทางการศึกษา(องค์การมหาชน), “มาตรฐานการศึกษา ตัวบ่งชี้ และเกณฑ์การพิจารณาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก ระดับ การศึกษาขั้นพื้นฐาน: ประถมและมัธยมศึกษา รอบที่ 2 (พ.ศ.2549 -2553),” <<http://www.onesqu.or.th/profile/index.php?SystemMenuID=1&SystemModuleKey=192>>

ตารางที่ 2.1

เปรียบเทียบมาตรฐานการศึกษาของชาติ มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน²³

มาตรฐานการศึกษา ของชาติ	มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน	มาตรฐานเพื่อการประเมินคุณภาพ ภายนอก
มาตรฐานที่ 1 คุณลักษณะของคน ไทยที่พึงประสงค์ ทั้งใน ฐานะพลเมือง และพลโลก	มาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียน มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนมีจิตสำนึกในการ อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มาตรฐานที่ 3 ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต มาตรฐานที่ 4 ผู้เรียนมีความสามารถในการ คิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจรรณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรอง และมีวิสัย มาตรฐานที่ 5 ผู้เรียนมีความรู้และทักษะ ที่จำเป็นตามหลักสูตร มาตรฐานที่ 6 ผู้เรียนมีทักษะในการ แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพ กาย และสุขภาพจิตที่ดี มาตรฐานที่ 8 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพและ ลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา	มาตรฐานด้านผู้เรียน มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ (1,2) มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพ กาย และสุขภาพจิตที่ดี (7) มาตรฐานที่ 3 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ และ ลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา (8) มาตรฐานที่ 4 ผู้เรียนมีความสามารถในการ การคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจรรณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรองและมีวิสัยทัศน์ (4) มาตรฐานที่ 5 ผู้เรียนมีความรู้และทักษะ ที่จำเป็นตามหลักสูตร (5) มาตรฐานที่ 6 ผู้เรียนมีทักษะในการ แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง (6) มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนมีทักษะในการ ทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร ่วมกับผู้อื่นได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพ สุจริต (3)

หมายเหตุ ตัวเลขในวงเล็บด้านหลังมาตรฐานแต่ละข้อ แสดงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานใน
มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน

²³ เรื่องเดียวกัน.

จะเห็นได้ว่ามาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานและมาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกไม่ต่างกันนัก เพียงแต่มีการจัดเรียงเนื้อหาต่างกันบ้างเล็กน้อย แต่หลักการใหญ่ด้านมาตรฐานผู้เรียนก็ยังคงเหมือนกัน และสอดคล้องกับมาตรา 6 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545

เมื่อพิจารณาจากมาตรา 6 และมาตรฐานการศึกษาที่มีการจัดทำออกมาโดยอาศัยความในมาตรา 9 (3) และมาตรา 48 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 จะเห็นว่าคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. มีความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย จิตใจ
2. มีความสมบูรณ์ทางด้านสติปัญญา และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีเหตุและผล โดยการเรียนรู้เน้นระบบผู้เรียนเป็นสำคัญตามที่ระบุในมาตรา 22
3. มีคุณธรรม มีจริยธรรม ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมในที่นี้ ก็คือ ข้อบ่งชี้ตามมาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพขั้นพื้นฐานด้านผู้เรียน มาตรฐานที่ 1 และ 2 นั้นเอง
4. ภูมิใจและเห็นคุณค่าในวัฒนธรรมไทย และยึดมั่นในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

จากข้อบ่งชี้ที่ปรากฏในมาตรฐานการศึกษานี้ทำให้เราทราบว่า คุณธรรม จริยธรรมตามที่มาตรา 6 ในพระราชบัญญัติระบุไว้ หมายถึงการมีคุณลักษณะเช่นใดได้ชัดเจนขึ้น และเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับ คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 และคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนไทยที่พึงประสงค์ตามนโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554) ก็พบว่าไม่มีความขัดแย้งหรือแตกต่างกันมากนัก นั่นก็คือ จะเน้นไปที่ความสมบูรณ์ทางร่างกายและจิตใจ การมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม การรักในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ก็สามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงเฝ้าหาความรู้ และที่สำคัญที่สุดก็คือ มีคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งรายละเอียดของคุณธรรมจริยธรรมนี้ แม้จะไม่มี การระบุอย่างชัดเจนในแผนแม่บทต่าง ๆ ที่กล่าวมา แต่ก็พบว่าหลักใหญ่ ๆ ก็คือ ให้มีคุณธรรม จริยธรรม นั้นเอง

2) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลักสูตรที่ออกแบบมาเพื่อให้รองรับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรมและจริยธรรมที่พึงประสงค์ โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด โดยส่วนกลางจะจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลักสูตรแกนกลางของประเทศ และใช้เป็นกรอบในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และให้สถานศึกษานำสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดในหลักสูตรแกนกลางไปจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาในส่วนของท้องถิ่นและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของแต่ละชุมชนต่อไป²⁴ โดยกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเมื่อ 2 พฤศจิกายน พ.ศ.2544 กำหนดให้เริ่มใช้ปีการศึกษา 2545 ในโรงเรียนนำร่องและโรงเรียนเครือข่ายการใช้หลักสูตร และปีการศึกษา 2546 เริ่มใช้พร้อมกันทุกโรงเรียนทั่วประเทศ ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 4 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 4 และใช้ในชั้นถัดไปทุกปีการศึกษา ซึ่งปีการศึกษา 2548 จะใช้ครบทุกชั้นเรียน²⁵

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 นั้นค่อนข้างมีความยืดหยุ่น โดยมีการกำหนดจุดหมาย ซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในภาพรวม 12 ปี สาระการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้แต่ละกลุ่ม มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ช่วงชั้นละ 3 ปี โดยในส่วนของความนำได้กล่าวถึงเป้าหมายของการจัดการศึกษาไว้ว่า

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ช่วงชั้นละ 3 ปี จัดเฉพาะส่วนที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาจัดทำสาระในรายละเอียดเป็นรายปี หรือรายภาค ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณสมบัติอันพึงประสงค์ เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ รวมถึงจัดให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียนแต่ละกลุ่มเป้าหมายด้วย

²⁴ กลุ่มงานคณะกรรมการการศึกษา สำนักงานกรรมการ 2 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, รายงาน คณะกรรมการการศึกษา สภาผู้แทนราษฎร พิจารณาการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 (กรุงเทพมหานคร: มปท, 2546), น. 7.

²⁵ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, การใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานตามทัศนะของครูผู้สอน (กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2548), น. 9.

สำหรับเป้าหมายในการจัดการศึกษามุ่งเน้นความสำคัญทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อพัฒนาคนให้มีความสมดุล โดยยึดหลักผู้เรียนสำคัญที่สุด ทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ให้ความสำคัญต่อความรู้เกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความรู้และทักษะทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

สถานศึกษาจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ผสมผสานความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน ปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ อำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และสามารถเทียบโอนผลการเรียนและประสบการณ์ได้ทุกกระบวนการศึกษา²⁶

จากเนื้อหาในส่วนของความนำในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 นี้ จะเห็นว่าเป้าหมายของการจัดการศึกษา ยังเป็นกล่าวเพียงคร่าว ๆ และไม่ชัดเจน โดยจะเน้นลักษณะที่พึงประสงค์เพียงกว้าง ๆ แต่ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ ได้มีการให้ความสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมเพื่อให้เกิดลักษณะที่พึงประสงค์ โดยให้มีการผสมผสานกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ ซึ่ง

²⁶ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ, "หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544," <http://academic.obec.go.th/cdc/formular_base/formular_base.html>, February 2006.

ในทางปฏิบัติก็เป็นที่น่าสนใจว่าจะปฏิบัติได้เพียงใด แต่ก็ยังเป็นสัญญาณที่ดีที่แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมมากขึ้น

แม้ในส่วนของความนำจะไม่มีภาวะบุคลิกลักษณะอย่างชัดเจน แต่เนื้อหาในส่วนของจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 นี้ ก็สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อหาคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ได้ ซึ่งรายละเอียดของจุดมุ่งหมายมีดังนี้

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะ และศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิดวิธีการทำงาน ได้เหมาะสมกับสถานการณ์
4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต
5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี
6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค
7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม
9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม²⁷

จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของหลักสูตร นอกจากการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมตามหลักของศาสนาแล้ว ยังมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของความเป็นไทย โดยมีการวางจุดมุ่งหมายไว้ในด้านนี้ถึง 3 ข้อ คือ ข้อ 7, 8 และ 9 ทั้งยังมีจุดมุ่งหมายที่เด่นชัดในด้านความรอบรู้ โดยเฉพาะในวิทยาการสมัยใหม่ ดังจะเห็นได้จากจุดมุ่งหมายในข้อ 2, 3, 4 และ 6 ด้วย ซึ่งจากจุดมุ่งหมายทั้ง 9

²⁷ เรื่องเดียวกัน

ข้อนี้ สามารถสรุปลงมาเหลือได้ 4 ข้อ คือ มีคุณธรรมจริยธรรม เห็นคุณค่าของความเป็นไทย มีความรอบรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ และมีสุขภาพแข็งแรง

นอกจากนี้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ยังกำหนดรายละเอียดของการจัดหลักสูตรสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา ปีที่ 4 – 6 ไว้ด้วยดังนี้

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และทักษะเฉพาะด้าน มุ่งปลูกฝังความรู้ ความสามารถ และทักษะในวิทยาการและเทคโนโลยี เพื่อให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา และการประกอบอาชีพ มุ่งมั่นพัฒนาตนและประเทศตามบทบาทของตน สามารถเป็นผู้นำและผู้ให้บริการชุมชนในด้านต่าง ๆ²⁸

จากรายละเอียดที่กล่าวมา จะพบว่า คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 แม้จะมีรายละเอียดที่เพิ่มเติมขึ้นมามากกว่านโยบายหรือแผนแม่บทอื่น ๆ ที่ได้กล่าวถึงก่อนหน้านี้ แต่เนื้อหาส่วนใหญ่ก็สอดคล้องกัน นั่นก็คือ มุ่งเน้นให้คนไทยมีความแข็งแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจ คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและประเทศชาติเป็นหลัก มีจิตสำนึกและรักชาติวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาของท้องถิ่น รักการเรียนรู้และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนมีคุณธรรมและจริยธรรมที่พึงประสงค์ ซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมนี้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่ระบุว่าต้องมีคุณลักษณะเช่นใดบ้าง แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่า คุณธรรมจริยธรรมที่กล่าวถึงในจุดหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ หลักธรรมตามศาสนาตามความในข้อ 1 นั้นเอง ซึ่งยิ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสอนและการปลูกฝังพฤติกรรมต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนมากขึ้น และคุณลักษณะที่พึงประสงค์อื่น ๆ ก็สามารถปลูกฝังให้เกิดขึ้นได้โดยอาศัยหลักพฤติกรรมเช่นเดียวกัน แต่ก็มีข้อน่าสังเกต คือ หลักสูตรของช่วงชั้นที่ 4 คือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 นั้น กล่าวถึงการมุ่งเน้นการปลูกฝังความรู้เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาในอนาคต โดยไม่ปรากฏว่ามีการให้ความสำคัญต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมกับเยาวชนในระดับนี้ ซึ่งตรงจุดนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่มีการให้ความสำคัญกับวิชาพระพุทธศาสนามาก่อนข้างน้อย ทั้ง ๆ ที่เยาวชนกลุ่มนี้กำลังอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตมากที่สุดระยะหนึ่ง

อย่างไรก็ดี ยังมีนโยบายที่เป็นแผนแม่บททางการศึกษาที่ต้องนำมาพิจารณาอีก นั่นก็คือ แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) ซึ่งเป็นแผนระยะยาว 15 ปี มีรายละเอียดดังนี้

²⁸ เรื่องเดียวกัน

3) แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559)

ตามบทบัญญัติในมาตรา 33 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้บัญญัติให้มีการจัดทำแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นแผนการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว 15 ปี (พ.ศ. 2545 – 2559) ที่เน้นการนำสาระสำคัญตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 นโยบายรัฐบาล และวิสัยทัศน์การพัฒนา ระยะยาว 20 ปี ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 และพระราชบัญญัติ กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง มา กำหนดเป็นเป็นแผนหลักด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) มีเจตนารมณ์ดังนี้

เจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ จึงมุ่ง (1) พัฒนาชีวิตให้เป็น “มนุษย์ที่ สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมใน การดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” และ (2) พัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่ มีความเข้มแข็ง และมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือ เป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการ เรียนรู้ และสังคมमानฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน²⁹

นอกจากเจตนารมณ์ตามแผนการศึกษาแห่งชาติทั้ง 2 ข้อนี้แล้ว ยังได้มีการอธิบาย ขยายรายละเอียดเกี่ยวกับวิสัยทัศน์การศึกษาไทยต่อไปอีกดังนี้

ชีวิตที่ดี เก่ง และมีความสุข เป็นวิสัยทัศน์ของการศึกษาไทย คนดี คือ คนที่ดำเนินชีวิต อย่างมีคุณภาพ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้งด้านจิตใจ และพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น มีวินัย ประหยัด มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล มีเหตุผล รู้หน้าที่ ซื่อสัตย์ พากเพียร ชยัน ใฝ่รู้ใฝ่เรียนตลอดชีวิต รักประเทศ รักชาติ มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย เคารพความ คิดเห็นและสิทธิของผู้อื่น มีความเสียสละ รักษาสิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติสุข

คนเก่ง คือ คนที่มีสมรรถภาพสูงในการดำเนินชีวิต โดยมีความสามารถด้านใดด้านหนึ่ง หรือรอบด้าน หรือความสามารถพิเศษเฉพาะทาง เช่น ทักษะหรือกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์ มีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถด้านภาษา ศิลปะ ดนตรี กีฬา มีภาวะผู้นำ รู้จักตนเอง ควบคุมตนเองได้ เป็นต้น เป็นคนทันสมัย ทันเหตุการณ์ ทันโลก ทัน

²⁹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) (กรุงเทพมหานคร: สกศ, 2545), น. 5.

เทคโนโลยี สามารถใช้สติและปัญญาในการเผชิญและพิชิตปัญหา พัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ และทำประโยชน์ให้เกิดแก่ตน สังคมและประเทศชาติได้

คนมีความสุข คือ คนที่มีสุขภาพดีทั้งกายและจิต เป็นคนร่าเริงแจ่มใส ร่างกายแข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง มีมนุษยสัมพันธ์ มีความรักต่อทุกสรรพสิ่ง มีอิสรภาพ ปลอดภัยจากการเป็นทาสของอบายมุข ได้ทำในสิ่งที่ตนสนใจตามความต้องการ สามารถเรียนรู้ด้วยความจริง บรรลุความดี ความงาม มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และสามารถดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ³⁰

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) โดยสรุปก็คือ ดี เก่งและมีความสุข นั่นเอง ซึ่งก็สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เพียงแต่จุดเน้นอาจจะต่างกัน ตรงที่แผนการศึกษาแห่งชาติเน้นให้ดี มาก่อนเก่ง ขณะที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเน้นให้เก่งมาก่อนดี ซึ่งการที่จุดเน้นของแผนแม่บททั้ง 2 มีความต่างกัน ก็คงเนื่องมาจากการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติเกิดขึ้นหลังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ทำให้ในการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติมีการแก้ไขปรับปรุงในรายละเอียดที่มีการท้วงติงจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี สาระสำคัญของคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ก็ยังคงเป็น ดี เก่ง มีสุข ซึ่งในการอธิบายคำว่า คนดี คนเก่ง และคนมีความสุข ของแผนการศึกษาแห่งชาติตามที่ได้ยกมานั้นก็มีความสอดคล้องกับ คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ของแผนแม่บทและนโยบายอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 นโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545 – 2554) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของแนวนโยบายที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปได้ลงได้ตามคำว่า ดี เก่งและมีสุขนั่นเอง

เมื่อเปรียบเทียบนโยบายต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่า ทุกนโยบายมีลักษณะร่วมในเรื่อง คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทย คือ ต้องการให้คนมีคุณธรรมจริยธรรมตามหลักศาสนา ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว รักประเทศชาติ มีความภูมิใจและไม่ทอดทิ้งในวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็สามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ มีสุขภาพกายและจิตที่ดี ไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุข ดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง ใฝ่หาความรู้และเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งคุณลักษณะที่พึงประสงค์เหล่านี้สามารถสรุปได้ว่า เป็นคนดี คนเก่ง และคนมีความสุข ตามคำอธิบายในแผนการศึกษาแห่งชาติ

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 5-6.

(พ.ศ. 2545 – 2559) นั่นเอง ส่วนข้อที่แตกต่างกันอยู่บ้าง จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่จะทำให้เยาวชนไทยได้บรรลุถึงสภาพนั้นและกลายเป็นคนไทยที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เสียมากกว่า

ดังนั้น ปัญหาสำคัญจึงไม่ใช่เรื่องของนโยบายที่ขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกันในด้านวัตถุประสงค์ เนื่องจากที่ได้ทำการค้นคว้ามาจะพบว่าคุณลักษณะของคนไทยและเยาวชนไทยที่พึงประสงค์มีความสอดคล้องกันในทุกแผนและทุกนโยบาย แต่ที่เป็นปัญหาเป็นความไม่ชัดเจนของตัวนโยบายและความมากมายของนโยบายที่มีหลายแนวทางจนดูยากในการปฏิบัติ เพราะแม้จะมีการอธิบายถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ แต่กลับไม่มีการจัดกลุ่มให้เห็นชัดเจนว่า อะไรเป็นเป้าหมายขั้นต้น อะไรเป็นเป้าหมายขั้นสูงสุด อะไรจะเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และแนวทางปฏิบัติระยะยาว มีตัวบ่งชี้อะไรบ้างว่าเรากำลังอยู่ในระดับไหนของเป้าหมาย หรือเป้าหมายนั้นมีความห่างไกลจากความเป็นจริงมากเพียงใด³¹ ซึ่งจุดนี้ทำให้ส่งผลกระทบต่อการสอนและปลูกฝังหลักพุทธธรรมมีปัญหา เนื่องจากหลักการที่กว้างขวางและขาดแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ทำให้การกำหนดหลักสูตรเกี่ยวกับการเรียนการสอนมีความซ้ำซ้อนและมากจนเกินไป ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การสอนและการปลูกฝังพุทธธรรมในหลักสูตรปัจจุบัน ยังไม่สามารถทำให้คนไทยเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้เท่าที่ควร

2.2 สาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในมาตรา 27 คือ

มาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ

³¹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, นโยบายและแผนพัฒนาเยาวชนระยะยาว (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2524), น. (2-27) – (2-28).

ให้สถานศึกษาชั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ³²

จากหลักการในมาตรา 27 นี้เอง ทำให้กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำารจัดสาระการเรียนรู้ วิชาพุทธศาสนาอันเป็นหลักสูตรแกนกลางขึ้นมา ซึ่งหลักสูตรแกนกลางนี้ เป็นหลักสูตรที่นักเรียน ทั่วประเทศจะได้เรียนพุทธศาสนาเหมือนกันหมด แต่นอกจากนี้ ยังมีหลักสูตรส่วนที่ 2 คือ สาระ การเรียนรู้พุทธศาสนาที่สถานศึกษาแต่ละแห่งจะเพิ่มเติมเข้าไปในหลักสูตรแกนกลาง เพื่อปรับให้ สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งส่วนที่ 2 นี้จะทำให้สาระ การเรียนรู้พุทธศาสนา มีความยืดหยุ่นและเข้ากับท้องถิ่นได้ดียิ่งขึ้น

สำหรับสาระการเรียนรู้พุทธศาสนาแกนกลางนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศาสนา ด้านหลักสูตร การเรียนรู้ จิตวิทยาพัฒนาการและการพัฒนาสื่อ ได้กำหนดแนวทางการจัดหลักสูตรพุทธศาสนา ให้ถูกต้อง เหมาะสมและชัดเจน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดศรัทธาในพระรัตนตรัย โดยมีการ เชื่อมโยงบูรณาการสาระการเรียนรู้กับ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และมุ่งนำหลักธรรมซึ่งมี อริยสัจ 4 เป็นกรอบสำหรับจัดสาระการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธี และสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหา พัฒนา ตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ การทำงาน และการประกอบอาชีพได้ ดังนั้น การออกแบบการเรียนรู้ จึงมีการจัดให้มีความเชื่อมโยงและ บูรณาการให้เกิดความคิดรวบยอด คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ เชิงรุก (Active Learning) โดยให้ผู้เรียนลงมือเรียนรู้ด้วยสมาธิและการพิจารณาตนเอง (Self Learning) มีการเรียนแบบความคิดรวบยอด (Concept Learning) ในสาระการเรียนรู้ที่กำหนด ฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนที่ถูกต้อง ด้วยการบริหารจัดการและเจริญปัญญา ฝึกฝนให้เกิดสติ สมาธิ อยู่ ตลอดเวลา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้สาระหรือวิชาอื่นด้วย³³

ก่อนที่จะพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับสาระการเรียนรู้พุทธศาสนาแกนกลางนั้น ควร ทราบก่อนว่าในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม ที่เป็นข้อกำหนดคุณภาพผู้เรียนด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ

³²กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไข เพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องและพระราชบัญญัติการศึกษาภาค บังคับ พ.ศ. 2545, น. 13.

³³กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ, 2545), น. 168.

คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมของแต่ละกลุ่ม เพื่อใช้เป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้³⁴ เมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้เมื่อผู้เรียนเรียนจบในแต่ละช่วงชั้น³⁵ คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6 โดยมาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดไว้เฉพาะมาตรฐานการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับมาตรฐานการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนมาตรฐานการเรียนรู้ที่เข้มข้นขึ้นตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน ให้สถานศึกษาพัฒนาเพิ่มเติมได้³⁶

มาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ก็เป็น 1 ใน 8 กลุ่มนี้ โดยมาตรฐานการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

สาระที่ 1 : ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส 1.1 : เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ สามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส 1.2 : ยึดมั่นในศีลธรรม การกระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือ

³⁴ กลุ่มสาระการเรียนรู้ คือ วิชาต่างๆ ที่นำมาจัดเป็นกลุ่มสาระวิชา เช่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น

³⁵ ระบบการศึกษาในปัจจุบันจะแบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็น ช่วงชั้น ช่วงชั้นละ 3 ปี คือ ป.1-3 คือ ช่วงชั้นที่ 1, ป. 4-6 คือ ช่วงชั้นที่ 2, ม. 1-3 คือ ช่วงชั้นที่ 3, ม. 4-6 คือ ช่วงชั้นที่ 4

³⁶ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ, "หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544," <http://academic.obec.go.th/cdc/formular_base/formular_base.html>, February 2006.

มาตรฐาน ส 1.3 : เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

สาระที่ 2 : ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส 2.1 : ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี ตามกฎหมาย ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส 2.2 : เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข³⁷

สำหรับมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น แต่ละมาตรฐานได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นไว้ 4 ช่วงชั้น คือ ช่วงชั้นที่ 1 ได้แก่ ป.1-ป.3 ช่วงชั้นที่ 2 ได้แก่ ป.4-ป.6 ช่วงชั้นที่ 3 ได้แก่ ม.1- ม.3 และ ช่วงชั้นที่ 4 ได้แก่ ม.4-ม.6 ซึ่งในที่นี้จะขอกล่าวถึงมาตรฐานการเรียนรู้เฉพาะช่วงชั้นที่ 4 ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาเท่านั้น ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

มาตรฐาน ส 1.1 : เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือและสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ม .4-6 มีข้อกำหนดดังนี้

1. เข้าใจและวิเคราะห์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของศาสนาต่าง ๆ ในเรื่อง ศาสดา หลักธรรม สาวก ผู้สืบทอดศาสนา ศาสนสถาน ศาสนพิธี และเป้าหมายสูงสุดของชีวิต
2. สามารถเลือกสรรหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข
3. วิเคราะห์กระบวนการฝึกบริหารจิตและเจริญปัญญา โดยให้รู้การคิดที่ถูกต้องเพื่อใช้ใน ชีวิตประจำวันและให้คำปรึกษาแนะนำผู้อื่นได้

มาตรฐาน ส 1.2 : ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ซึ่งมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ม. 4-6 มีข้อกำหนดดังนี้

1. ตระหนักถึงผลของการทำความดีและความชั่วจากการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ ความเป็นเหตุเป็นผลของสถานการณ์ที่ต้องเผชิญเพื่อการตัดสินใจเลือกแนวทาง ปฏิบัติตามหลักศีลธรรม จริยธรรม และกำหนดบทบาทเป้าหมายในการดำรงชีวิต เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

³⁷ เรื่องเดียวกัน.

2. เห็นความสำคัญของค่านิยมและจริยธรรมทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดความเชื่อและพฤติกรรมที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล เพื่อขจัดความขัดแย้งและนำไปสู่การอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

3. ศรัทธาและเห็นคุณค่าความสำคัญของการบริหารจัดการและเจริญปัญญา และสามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ส 1.3 : ประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ซึ่งมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ม.4-6 มีข้อกำหนดดังนี้

1. รู้และปฏิบัติตนตาม หลักศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม หลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถืออย่างมีเหตุผล โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน สังคม และสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย สังคมโลก เพื่อการอยู่ร่วมกันได้ อย่างสันติสุข

2. ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือและร่วมศาสนาพิธี พิธีกรรม วันสำคัญทางศาสนาและสนับสนุนเผยแพร่แนวปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา

3. มีทักษะในการบริหารจัดการและเจริญปัญญา นำมาใช้ในการคิดที่ถูกต้องเพื่อพัฒนาการเรียนรู้คุณภาพชีวิตและสังคม³⁸

จากมาตรฐานทั้งสองมาตรฐานนำมาสู่การจัดทำรายละเอียดของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาแกนกลาง ซึ่งจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

2.2.1 หลักพุทธธรรมสำหรับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

การจัดสาระการเรียนรู้พุทธศาสนาแกนกลางนี้มีแนวคิดจากสาระการเรียนรู้ตามช่วงชั้น ในช่วงชั้นที่ 4 (ม. 4 - ม. 6) ดังนี้

มีจุดมุ่งหมายให้รู้ว่าพระพุทธศาสนา มีคำสอนและวิธีการที่เป็นสากล มีข้อ ปฏิบัติยึดทางสายกลาง เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเชื่อมโยงได้กับศาสตร์สมัยใหม่ เรารู้จักแก้ปัญหาตามวิธีการของอริยสัจ 4 ในขณะที่เดียวกันก็ให้ตระหนักถึงคุณค่าของชีวิตที่ดำเนินไปตามกระบวนการแห่งปัจจุสมุปบาท สรรพสัตว์ต้อง

³⁸กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, น. 11-15.

อิงอาศัยกัน ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นคนมีใจกว้างและมีเหตุผลสำหรับการเป็นพลเมืองดีของสังคม ประเทศชาติและโลก³⁹

ซึ่งจากจุดมุ่งหมายนี้ นำไปสู่การจัดทำเนื้อหาของสาระการเรียนรู้การสอนวิชาพุทธศาสนา สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ซึ่งมีรายละเอียดคร่าว ๆ ของแต่ละชั้นดังตารางที่ 2.2 นี้

ตารางที่ 2.2

รายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6⁴⁰

หัวข้อเรื่อง	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
1. ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา	<ul style="list-style-type: none"> - พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยืดหยุ่นทางสายกลาง - พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง - วิเคราะห์สังคมชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนาสมัยก่อนพระพุทธเจ้า 	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะประชากรปโตโยในพระพุทธศาสนา - หลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ - พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ - การคิดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาและการคิดแบบวิทยาศาสตร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา - พระพุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา - พระพุทธศาสนาฝึกคนไม่ให้ประมาท - พระพุทธศาสนามุ่งประโยชน์สุขและสันติภาพแก่บุคคล สังคม และโลก - พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน
- พุทธประวัติ	<ul style="list-style-type: none"> - สรุปและวิเคราะห์พุทธประวัติด้านการตรัสรู้และการก่อตั้งพระพุทธศาสนา 	<ul style="list-style-type: none"> - สรุปและวิเคราะห์พุทธประวัติด้านวิธีการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา 	<ul style="list-style-type: none"> - สรุปและวิเคราะห์พุทธประวัติด้านการบริหารและการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา - วิเคราะห์พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นมนุษย์ผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุด

³⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 53.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 23 – 27.

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

รายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

หัวข้อเรื่อง	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
2. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	<p>พระรัตนตรัย</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ วิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของพุทธะ อริยสัจ 4 - ทุกข์ (ธรรมที่ควรรู้) <ul style="list-style-type: none"> ▶ ชั้นที่ 5 - นามรูป - สมุทัย (ธรรมที่ควรละ) <ul style="list-style-type: none"> ▶ หลักกรรม - นิยาม 5 ▶ วิตก 3 - นิโรธ (ธรรมที่ควรบรรลु) <ul style="list-style-type: none"> ▶ ภาวนา 4 - มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) <ul style="list-style-type: none"> ▶ พระสัทธรรม 3 ▶ ปัญญาวิมุตติธรรม 4 ▶ พลละ 5 ▶ อุบาทถธรรม 5 ▶ มงคล 38 - สงเคราะห์บุตร - สงเคราะห์ภรรยา - สันโดษ 	<p>พระรัตนตรัย</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ วิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของธรรมะ อริยสัจ 4 - ทุกข์ (ธรรมที่ควรรู้) <ul style="list-style-type: none"> ▶ ชั้นที่ 5 - โลกธรรม 8 - สมุทัย (ธรรมที่ควรละ) <ul style="list-style-type: none"> ▶ กรรมนิยาม - กรรม 12 ▶ มิจฉาวิชชา 5 - นิโรธ (ธรรมที่ควรบรรลु) <ul style="list-style-type: none"> ▶ วิมุตติ 5 - มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) <ul style="list-style-type: none"> ▶ อปริหานิยธรรม 7 ▶ ปาปณิกกรรม 3 ▶ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรกรรม 4 ▶ โภคอาทิจะ 5 ▶ อริยวัฑฒิ 5 ▶ มงคล 38 - ถูกโลกธรรมจิต <p>ไม่หวั่นไหว</p> <ul style="list-style-type: none"> - จิตไม่เศร้าโศก - จิตไม่มัวหมอง - จิตเกษม 	<p>พระรัตนตรัย</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ วิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของสังฆะ อริยสัจ 4 - ทุกข์ (ธรรมที่ควรรู้) <ul style="list-style-type: none"> ▶ ชั้นที่ 5 - จิต, เจตสิก - สมุทัย (ธรรมที่ควรละ) <ul style="list-style-type: none"> ▶ ธรรมนิยาม - ปฏิจสมุปบาท ▶ นิเวธน์ 5 ▶ อุปาทาน 4 - นิโรธ (ธรรมที่ควรบรรลु) <ul style="list-style-type: none"> ▶ นิพพาน - มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) <ul style="list-style-type: none"> ▶ อธิปไตย 3 ▶ สาราณียธรรม 6 ▶ ทศพิธราชธรรม 10 ▶ วิปัสสนาญาณ 9 ▶ มงคล 38 - ความเพียรเผา - กิเลส - ประพฤติ - พรหมจรรย์ - เห็นอริยสัจ - บรรลุนิพพาน

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

รายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

หัวข้อเรื่อง	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
- พุทธศาสนสุภาษิต	- จิตดี ทนดี สุขาวดี จิตที่ฝึกดีแล้ว นำสุขมาให้ - น อุจฺจวจํ ปณฺฑิตา ทสฺสยนฺติ บัณฑิตย่อมไม่แสดงอาการ ขึ้นๆ ลงๆ - นตฺถิ โลก อนิฺนฺทิต คนที่ไม่ถูกนินทาไม่มีในโลก - โภธํ สมฺตฺวา สุขํ เสตี ฆ่าความโกรธได้ย่อมอยู่ เป็นสุข	- ปฏิรูปการี ฐววา อุฏฺฐาตาวินฺทเต ธนํ คนขยันเอาการเอางาน กระทำเหมาะสมย่อมหา ทรัพย์ได้ - วายเมเถว ปุริโส ยาว อดทนสุด นิปฺปทา เกิดเป็นคนควรจะพยายาม จนกว่าจะประสบความสำเร็จ - สนฺตฺฎฺฐี ปรมํ ธนํ ความสันโดษเป็นทรัพย์ อย่างยิ่ง - อธิณาทานํ ทุกฺขํ โลก การเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก	- ราชา มุขํ มนุสฺसानํ พระราชาก็เป็นประมุข ของ ประชาชน - สติ โลกสุมิ ชาคโร สติเป็นเครื่องตื่นในโลก - นตฺถิ สนฺตฺปิรํ สุขํ สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี - นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง
- พระไตรปิฎก	- วิธีการศึกษาและค้นคว้า พระไตรปิฎก และคัมภีร์รอง อื่น ๆ	- วิเคราะห์การสังคายนา และการเผยแผ่พระ ไตรปิฎก	- วิเคราะห์ความสำคัญและ คุณค่าของพระไตรปิฎก
- เรื่องน่ารู้จาก พระไตรปิฎก	- การครองตนเป็นพลเมืองที่ดี	- คนครองเรือนที่ร้ายและที่ดี 10 ประเภท	- มหาสารโฆปมสูตร
- ศัพท์ทางพระพุทธ ศาสนาที่ควรทราบ	- ภพ - ภูมิ	- โภธิปักขิยธรรม - วาสนา - บารมี	- ฌานสมาบัติ- ผลสมาบัติ - นิโรธสมาบัติ - สัมมัตตะ - มิจฉัตตะ

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

รายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

หัวข้อเรื่อง	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
3. ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา	<ul style="list-style-type: none"> - พระอัสสชิ - พระกัศยาโคตมีเถรี - พระนางมัลลิกา - หมอชีวก โกมารภัจ 	<ul style="list-style-type: none"> - พระอนรุทระ - พระองคุลิมาล - พระธัมมทินนาเถรี - จิตตคหบดี 	<ul style="list-style-type: none"> - พระอานนท์ - พระปฎาจาราเถรี - จุฬสุภัททา - สุมณมาลาการ
- ชาดก	- เวสสันดรชาดก	- มโหสถชาดก	- มหาชนกชาดก
4. หน้าที่ชาวพุทธ	<ul style="list-style-type: none"> - การเข้าใจในกิจของพระภิกษุ เช่นการศึกษา การปฏิบัติธรรม และการเป็นนักบวชที่ดี - การศึกษาเรื่องคุณสมบัติของทายกและปฏิคาหก - การรักษาศีล 8 - การเข้าร่วมกิจกรรมและเป็นสมาชิกขององค์กรชาวพุทธ - การเป็นชาวพุทธที่ดี ตามหลักทศเบ็องบน ในทศ 6 - การเข้าค่ายคุณธรรม - การเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา - การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ 	<ul style="list-style-type: none"> - การบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา - ประโยชน์ของการบรรพชาอุปสมบท - การบวชเป็นแม่ชี ธรรมจาริณี หรือเนกขัมมনারี - การศึกษาพุทธศาสนา วันอาทิตย์และธรรมศึกษา - การปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ - การปฏิบัติตนเหมาะสมในฐานะผู้ปกครองและผู้อยู่ในปกครองตามหลักทศเบ็องล่าง ในทศ 6 - การเข้าค่ายคุณธรรม - เข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา - การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ 	<ul style="list-style-type: none"> - วิเคราะห์หน้าที่และบทบาทของพระภิกษุ ในฐานะพระนักเทศก์ พระธรรมทูต พระธรรมจาริก พระวิทยากร พระวิปัสสนาจารย์ และพระนักพัฒนา - วิเคราะห์หน้าที่และบทบาทของอุบาสกอุบาสิกาที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน - วิเคราะห์เกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาของพุทธบริษัทในสังคมไทย - การปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ตามหลักทศเบ็องหลัง ในทศ 6 - การเข้าค่ายคุณธรรม - เข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา - การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

รายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

หัวข้อเรื่อง	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
- มรรยาทชาวพุทธ และการปฏิบัติตน ต่อพระภิกษุ	- การปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ทางกาย วาจา และใจ ที่ ประกอบด้วยเมตตา - การปฏิสังขรณ์ที่เหมาะสม ต่อพระภิกษุ ในโอกาสต่าง ๆ	- การแสดงความเคารพ ตามหลักพระพุทธ ศาสนา ต่อพระรัตนตรัย ปุชฌีย์สถาน ปุชฌีย์วัตถุ และปุชฌีย์บุคคล - การปฏิสังขรณ์ตามหลัก ปฏิสังขรณ์ 2	- การบำเพ็ญตนให้เป็น ประโยชน์ต่อครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และโลก - การปฏิบัติตนที่เหมาะสม ต่อพระภิกษุ ทางกาย ทาง วาจา ทางใจ
- ชาวพุทธตัวอย่าง	- พระนาคเสน – พระยามิลินท์ - สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) - พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต - สุชีพ ปุญญานุภาพ	- สมเด็จพระนารายณ์ มหาราช - พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) - พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ) - ดร.เอ็มเบตการ์	- พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) - พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) - อุนาคาริก ธรรมपालะ
5. การบริหารจัดการและ เจริญปัญญา	- สวดมนต์แปล และ แผ่เมตตา - รู้และเข้าใจวิธีปฏิบัติและ ประโยชน์ของการบริหาร จิตและเจริญปัญญา - ฝึกการบริหารจิตและ เจริญปัญญาตามหลัก สติปัฏฐาน - นำวิธีการบริหารจัดการและ เจริญปัญญาไปใช้ในการ พัฒนาการเรียนรู้ คุณภาพชีวิต และสังคม	- สวดมนต์แปล และ แผ่เมตตา - รู้และเข้าใจวิธีปฏิบัติ และประโยชน์ของการ บริหารจัดการและเจริญ ปัญญา - ฝึกการบริหารจิตและ เจริญปัญญาตามหลัก สติปัฏฐาน - นำวิธีการบริหารจัดการ และเจริญปัญญาไปใช้ ในการพัฒนาการ เรียนรู้ คุณภาพชีวิต และสังคม	- สวดมนต์แปล และ แผ่เมตตา - รู้และเข้าใจวิธีปฏิบัติและ ประโยชน์ของการบริหาร จิตและเจริญปัญญา - ฝึกการบริหารจิตและ เจริญปัญญาตามหลักสติ ปัฏฐาน - นำวิธีการบริหารจัดการและ เจริญปัญญาไปใช้ในการ พัฒนาการเรียนรู้ คุณภาพชีวิต และสังคม - พัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิธี คิดแบบโยนิโสมนสิการ สรุปทั้ง 10 วิธี

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

รายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

หัวข้อเรื่อง	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
5. การบริหารจัดการ และเจริญ ปัญญา	- พัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิธี คิดแบบโยนิโสมนสิการ 2 วิธี คือ วิธีคิดแบบสามัญ - ญลักษณ์และวิธีคิด แบบเป็นอยู่ในขณะ ปัจจุบัน	- พัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิธี คิดแบบโยนิโสมนสิการ 2 วิธี คือ วิธีคิดแบบ แยกแยะส่วนประกอบ และวิธีคิดแบบวิภังชวาท	- พัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิธีคิด แบบโยนิโสมนสิการ สรุปทั้ง 10 วิธี
6. วันสำคัญทาง พระพุทธ ศาสนา	- ศึกษาหลักธรรมที่ เกี่ยวเนื่องในวันสำคัญ ทางพุทธศาสนา - วันธรรมสวนะและ เทศกาลสำคัญ ▶ ศึกษาหลักธรรมที่ เกี่ยวเนื่องในวัน ธรรมสวนะและ เทศกาลสำคัญ	- ศึกษาวิเคราะห์หลัก ธรรมที่เกี่ยวเนื่องในวัน สำคัญทางพุทธศาสนา - วันธรรมสวนะและ เทศกาลสำคัญ ▶ ศึกษาวิเคราะห์ หลักธรรม คติธรรม ที่เกี่ยวเนื่องวันธรรม สวนะและเทศกาล สำคัญ	- ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรม อภิปรายผล ที่เกี่ยวเนื่องใน วันสำคัญทางพุทธศาสนา - วันธรรมสวนะและเทศกาล สำคัญ ▶ ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรม คติธรรม อภิปรายผล ที่ เกี่ยวเนื่องในวันธรรม สวนะและเทศกาลสำคัญ
7. สัมมนา พระพุทธศาสนา กับการแก้ ปัญหาและการ พัฒนา	- พระพุทธศาสนากับ การศึกษาที่สมบูรณ์	- พระพุทธศาสนากับ การเมืองและสันติภาพ	- พระพุทธศาสนากับการ พัฒนาแบบยั่งยืน

จากรายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนาที่กล่าวมา สามารถสรุปหลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้ดังนี้

2.2.2 หลักพุทธธรรมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4

จากตารางรายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา จะเห็นว่าหลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในกรอบกว้างจะเน้นเรื่องพระรัตนตรัย และอริยสัจ 4 โดยในขั้นนี้เนื้อหาเกี่ยวกับพระรัตนตรัย จะสอนและปลูกฝังเรื่อง การวิเคราะห์ ความหมายและคุณค่าของพุทธะ

ส่วนอริยสัจ 4 ซึ่งมี 4 หัวข้อธรรม ก็คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ได้มีการสอดแทรกหลักพุทธธรรมอื่นที่ควรรู้ อันเกี่ยวข้องกับหัวข้อธรรมแต่ละข้อลงไป โดยหัวข้อใหญ่ของหลักพุทธธรรมที่นำมาปลูกฝังในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มีจำนวน 7 หัวข้อ คือ พระรัตนตรัย อริยสัจ 4 พุทธศาสนสุภาษิต พระไตรปิฎก เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก ศัพท์ทางพุทธศาสนา การบริหารจัดการและเจริญปัญญา ซึ่งแต่ละเรื่องจะกำหนดหัวข้อย่อยที่ต้องศึกษาลงไปอีก ทำให้เนื้อหาในหลักสูตรที่ต้องทำการสอนและปลูกฝังมีจำนวนมาก เมื่อเทียบกับจำนวนชั่วโมงเรียนเพียง 2 คาบ/สัปดาห์⁴¹ ซึ่งเป็นเรื่องยากมากที่ครูจะสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และหากมองตามสภาพความเป็นจริง จำนวนเวลาเรียนเหล่านี้ส่วนหนึ่งยังต้องหายไปกับการสอบ การทำกิจกรรมและวันหยุดนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ทำให้เวลาสอนน้อยลงไป และบางโรงเรียนก็ไม่สามารถจัดให้มีการเรียนการสอนได้ถึง 2 คาบ/สัปดาห์ จึงเป็นไปได้ยากที่การสอนและปลูกฝังหลักพุทธธรรมเหล่านี้จะประสบผลสำเร็จตามผลของสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา ซึ่งในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 นี้ ได้มีการกำหนดผลการเรียนรู้สาระพุทธศาสนาไว้ว่า

รู้และเข้าใจประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต พระไตรปิฎก เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา ชาดก หน้าที่ชาวพุทธ มรรยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ชาวพุทธตัวอย่าง การบริหารจัดการและเจริญปัญญา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาสนพิธี สัมมนาพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาและการพัฒนา มีความเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามีคำสอนและวิธีการที่เป็นสากล มีข้อปฏิบัติยึดทางสายกลางเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีหลักคำสอนเชื่อมโยงกันได้กับศาสตร์สมัยใหม่ เห็นคุณค่าและศรัทธาในพระรัตนตรัย มีนิสัยดี

⁴¹ คาบ คือเวลา 50 นาที

เห็นคุณค่าและอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศาสนสถานในท้องถิ่น มุ่งมั่นประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มีวิถีคิดแบบสามัญญลักษณะ และวิถีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน และดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ⁴²

จากที่ยกมาจะเห็นว่า ผลการเรียนรู้สาระวิชาพุทธศาสนาก็ไม่ต่างไปจากคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่กำหนดในนโยบายระดับชาติ เพียงแต่มีการเน้นให้มีการตระหนักไปที่หลักพุทธธรรมอย่างชัดเจนมากขึ้น และต้องการให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจและมุ่งมั่นที่จะนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติ ซึ่งโดยภาพรวมก็คือ ต้องการให้มีการปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา คือเป็นคนดีนั่นเอง และพยายามจะให้นักเรียนสามารถนำหลักพุทธธรรมไปปรับประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิตสมัยใหม่ได้ คือ เป็นคนเก่ง และมีความสุข จากการบริหารและพัฒนาจิตตามหลักพุทธธรรมนั่นเอง

สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาปลูกฝังในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 นั้นสามารถแบ่งได้ 2 กลุ่มคือ

1. หลักความจริงตามกระบวนการของธรรมชาติ ได้แก่ ชั้นที่ 5 เรื่อง นามรูป หลักกรรม เรื่อง นิยาม 5 และวิตก 3 พุทธศาสนสุภาษิต คือ นตฺถิ โลก อนินฺหิตฺโต (คนที่ไม่ถูกนิหนทา ไม่มีในโลก) และเรื่องภพ – ภูมิ
2. หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติ ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ดังนี้
 - 2.1 หลักพุทธธรรมในการพัฒนาตนเอง ได้แก่ ภาวนา 4 พระสัทธิธรรม 3 อุบาสกธรรม 5 พละ 5 ปัญญาวิมุตติธรรม 4 พุทธศาสนสุภาษิตที่เหลืออีก 3 ข้อ และการบริหารจัดการและเจริญปัญญา
 - 2.2 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคม ได้แก่ มงคล 38 จำนวน 2 ข้อ คือ เรื่องการสงเคราะห์บุตร สงเคราะห์ภรรยา
 - 2.3 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจ ได้แก่ มงคล 38 จำนวน 1 ข้อ คือ หลักเรื่องสันโดษ
 - 2.4 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการปกครอง ได้แก่ เนื้อหาในส่วนเรื่องนำรู้จากพระไตรปิฎก ซึ่งทำการเรียนการสอนเรื่อง การครองตนเป็นพลเมืองที่ดี
 - 2.5 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านศาสนา ได้แก่ การวิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของพุทธะ วิธีค้นคว้าพระไตรปิฎกและคัมภีร์รองอื่นๆ

⁴²กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, น. 165.

จะเห็นได้ว่า หลักพุทธธรรมที่นำมาปลูกฝังในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มีการนำหลักพุทธธรรมที่เอื้อประโยชน์ทางการปกครองมาสอนและปลูกฝังด้วย คือ การครองตนเป็นพลเมืองที่ดี และจะสังเกตได้ว่าหลักพุทธธรรมที่นำมาสอนส่วนใหญ่จะอยู่กลุ่มของหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง ซึ่งเนื้อหาในของหลักพุทธธรรมที่นำมาปลูกฝังในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 นี้ จะมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับเนื้อหาในส่วนอื่น ๆ ของสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมก็คือ วิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม นอกจากนี้ยังมีหลักเรื่องสันโดษที่มีความสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ด้วย

2.2.3 หลักพุทธธรรมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5

หลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 ในกรอบกว้างจะเน้นเรื่องพระรัตนตรัยและอริยสัจ 4 เช่นกัน โดยในชั้นนี้เนื้อหาเกี่ยวกับ พระรัตนตรัย จะสอนและปลูกฝังเรื่อง การวิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของธรรมะ

ส่วน อริยสัจ 4 ซึ่งมี 4 หัวข้อธรรม ก็คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ได้มีการสอดแทรกหลักพุทธธรรมอื่นที่ควรรู้ อันเกี่ยวเนื่องกับหัวข้อธรรมแต่ละข้อลงไปเหมือนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โดยหลักพุทธธรรมที่นักเรียนต้องศึกษาในชั้นนี้มีจำนวนมากขึ้นและหลักพุทธธรรมที่นำมาสอนก็มีจำนวนหัวข้อธรรมย่อยมากกว่าด้วยเช่นกัน อีกทั้งศัพท์ทางพุทธศาสนาก็เรียนก็เพิ่มขึ้น ขณะที่เวลาเรียนยังเท่าเดิม คือ เพียง 2 คาบ/สัปดาห์ ไม่ต่างกับในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งการที่จำนวนหลักพุทธธรรมที่ต้องเรียนเพิ่มมานี้ อาจจะทำให้เวลาเรียนไม่เพียงพอได้ อีกทั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมจนถึงขั้นนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันก็น่าเป็นห่วงว่าจะเป็นไปได้ยากเช่นกัน หากต้องสอนให้ครบตามที่หลักสูตรกำหนดมา เนื่องจากการกำหนดผลการเรียนรู้สาระวิชาพุทธศาสนาของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ก็ไม่ต่างจากชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 คือ

รู้ และเข้าใจประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต พระไตรปิฎก เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา ชาดก หน้าที่ชาวพุทธ มรรยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ชาวพุทธตัวอย่าง การบริหารจัดการและเจริญปัญญา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาสนพิธี สัมมนาพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาและการพัฒนา มีความเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามีคำสอนและวิธีการที่เป็น

สากล มีข้อปฏิบัติยึดทางสายกลางเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีหลักคำสอน เชื่อมโยงกันได้กับศาสตร์สมัยใหม่ เห็นคุณค่าและศรัทธาในพระรัตนตรัย มีนิสัยดี เห็นคุณค่าและอนุรักษศาสนวัตถุ ศาสนสถานในท้องถิ่น มุ่งมั่นประพฤติ ปฏิบัติตน ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มีวิธีคิดแบบแยกแยะ ส่วนประกอบ และวิธีคิดแบบวิภาษวาท ดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ ประยุกต์ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาใช้เพื่อพัฒนาตน สังคม และสิ่งแวดล้อม⁴³

จากที่ยกมาจะเห็นว่า ผลการเรียนรู้สาระวิชาพุทธศาสนาแทบไม่มีความแตกต่างกัน เลย นั่นคือ ต้องการให้มีการปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา เพื่อเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ตามที่ได้วิเคราะห์ไว้ในส่วนของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 แล้วนั่นเอง สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 หลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังนั้นสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. หลักความจริงตามกระบวนการของธรรมชาติ ได้แก่ ชั้นธ 5 จะสอนและปลูกฝังเรื่อง โลกธรรม 8 กรรมนิยาม จะสอนเรื่อง กรรม 12 และศัพท์ทางพุทธศาสนา คือ วาสนา - บารมี

2. หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติ ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ดังนี้

2.1 หลักพุทธธรรมในการพัฒนาตนเอง ได้แก่ วิมุตติ 5 อริยวัชฌิ 5 เรื่องน่ารู้จาก พระไตรปิฎก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับ คนครองเรือนที่ร้ายและที่ดี 10 ประเภท อุบาสกธรรม 5 มิจฉวณิซชา 5 มงคล 38 จำนวน 4 ข้อ คือ เมื่อถูกโลกธรรมจิตไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตไม่ มัวหมอง จิตเกษม และโพธิปักขิยธรรม และการบริหารจิตและเจริญปัญญา

2.2 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคม ได้แก่ โภคอาทิยะ 5

2.3 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจ ได้แก่ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม 4 พุทธ ศาสนสุภาสิตทั้ง 4 ข้อ ปาปณิกธรรม 3

2.4 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการปกครอง - ไม่มี

2.5 หลักที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านศาสนา ได้แก่ วิเคราะห์ความหมายและคุณค่า ของธรรมะ การวิเคราะห์การสังคายนาและการเผยแผ่พระไตรปิฎก

สำหรับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 หลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝัง จะเน้นเรื่อง เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพมากขึ้น โดยการเพิ่มหลักธรรมที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเข้าไป ทั้งในส่วนของพุทธศาสนสุภาสิตและหลักพุทธธรรมอื่น ๆ ต่างจากชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่มุ่งเน้น

⁴³ เรื่องเดียวกัน, น.165.

การเป็นคนดีของครอบครัว สังคมและประเทศชาติ โดยไม่ได้เจาะจงเรื่องใดเป็นพิเศษเช่นในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งเนื้อหาของหลักพุทธธรรมในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 นี้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับเนื้อหาในส่วนอื่นของสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมก็คือ วิชา เศรษฐศาสตร์ ซึ่งจากทั้งเนื้อหาของทั้งสองระดับชั้นจะเห็นถึงความพยายามในการจัดเนื้อหาของหลักพุทธธรรมให้สอดคล้องกับวิชาอื่น ๆ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อให้มีการบูรณาการวิชาพุทธศาสนาเข้ากับวิชาอื่น ๆ มากขึ้น

นอกจากนี้ ในชั้นนี้ หลักพุทธธรรม ยังมีเนื้อหาที่ยากขึ้นกว่าในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และที่น่าสังเกตก็คือ ในชั้นนี้ก็ยังมีการสอนและปลูกฝังหลักพุทธธรรมเรื่อง สันโดษ อยู่ เพียงแต่ไปอยู่ในส่วนของพุทธศาสนสุภาษิตแทน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับหลักพุทธธรรมเรื่องนี้ที่ไปสอดคล้องกับหลักเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

2.2.4 หลักพุทธธรรมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6

หลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในกรอบกว้างจะเน้นเรื่องพระรัตนตรัยและอริยสัจ 4 เช่นเดียวกับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และ 5 โดยในชั้นนี้เนื้อหาเกี่ยวกับ พระรัตนตรัย จะสอนและปลูกฝังเรื่อง วิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของสังขะ

ส่วน อริยสัจ 4 มี 4 หัวข้อธรรมเช่นเดิม คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยมีการสอดแทรกหลักพุทธธรรมอื่นที่ควรรู้ อันเกี่ยวเนื่องกับหัวข้อธรรมแต่ละข้อลงไปเหมือนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และ 5

หลักพุทธธรรมที่นักเรียนต้องศึกษาในชั้นนี้มีจำนวนมากขึ้นกว่าในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 เนื้อหาโดยรวมมีความละเอียดลึกซึ้งกว่าเนื้อหาของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 เพราะมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับปรมัตถ์มากขึ้น และคำศัพท์ทางพุทธศาสนาก็มากขึ้นด้วย ขณะที่เวลาเรียนยังเท่าเดิม คือเพียง 2 คาบ/สัปดาห์ เช่นกัน และการกำหนดผลการเรียนรู้สาระวิชาพุทธศาสนาของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ก็ไม่ต่างจากทั้ง 2 ระดับชั้นมากนัก คือ

รู้และเข้าใจประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต พระไตรปิฎก เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา ชาดก หน้าที่ชาวพุทธ มรรยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ชาวพุทธตัวอย่าง การบริหารจัดการและเจริญปัญญา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาสนพิธี สัมมนาพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาและการพัฒนา มีความเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามีคำสอนและวิธีการที่เป็น

สากล มีข้อปฏิบัติยึดทางสายกลางเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีหลักคำสอน เชื่อมโยงกันได้กับศาสตร์สมัยใหม่ เห็นคุณค่าและศรัทธาในพระรัตนตรัย มีนิสัยดี เห็นคุณค่าและอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศาสนสถานในท้องถิ่น มุ่งมั่นประพฤติ ปฏิบัติตน ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ และดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ ในขณะเดียวกันให้ตระหนักถึงคุณค่าของชีวิตที่ดำเนินไปตามกระบวนการแห่งปัจเจกสัมบูรณ์ สรรพสัตว์ต้องอาศัยกัน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นคนมีใจกว้างและมีเหตุผลสำหรับการเป็นพลเมืองดีของสังคม ประเทศชาติและโลก⁴⁴

จะเห็นว่าการกำหนดผลการเรียนรู้สาระวิชาพุทธศาสนาของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จะเป็นการมองในภาพกว้างและต้องการให้นักเรียนตระหนักตลอดจนเข้าใจหลักพุทธธรรมโดยรวมทั้งหมด ทั้งยังมีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันด้วย ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับมาตรฐานการเรียนรู้ ช่วงชั้นที่ 4 ด้วย ผลการเรียนรู้ของชั้นนี้มุ่งหมายให้นักเรียนเข้าใจในสิ่งที่ค่อนข้างลึกซึ้ง ที่อาจทำได้ยากในทางปฏิบัติ ทั้งจากจำนวนเนื้อหาที่มากเกินไปเมื่อเทียบกับเวลาที่ใช้ในการสอน และความลึกซึ้งของหลักพุทธธรรมในระดับชั้นนี้ที่หากคนเข้าใจได้น้อย ดังจะเห็นได้จากหลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังในชั้นนี้ ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มได้ดังนี้

1. หลักความจริงตามกระบวนการของธรรมชาติ ได้แก่ ชั้นธ 5 เรื่อง จิต เจตสิกธรรม นิยาม 5 เรื่อง ปฏิจจสมุปบาท นิเวศน์ 5 อุปาทาน 4 นิพพาน นตฺถิ สนฺติปริ สุขํ - สุขอื่นยิ่งกว่า ความสงบไม่มี นิพพานํ ปรมํ สุขํ - นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง,
2. หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติ ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ดังนี้
 - 2.1 หลักพุทธธรรมในการพัฒนาตนเอง ได้แก่ มงคล 38 ได้แก่ ความเพียรเพียรเพียร ประพฤติพรหมจรรย์ เห็นอริยสัจ บรรลุนิพพาน วิปัสสนาญาณ 9 พุทธศาสนสุภาษิต คือ สติโลกสมิ ชาติโร - สติเป็นเครื่องตื่นในโลก การบริหารจิตและเจริญปัญญา และเนื้อหาเกี่ยวกับ ศัพท์ทางพุทธศาสนา คือ ฌานสมาบัติ - ผลสมาบัติ - นิโรธสมาบัติ และสัมมัตตะ - มิจฉัตตะ
 - 2.2 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคม ได้แก่ สาราณียธรรม 6
 - 2.3 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจ - ไม่มี
 - 2.4 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการปกครอง ได้แก่ อธิปไตย 3 ทศพิทธราชธรรม 10 และ พุทธศาสนสุภาษิต คือ ราชา มุขํ มนุสฺสานํ - พระราชาเป็นประมุขของประชาชน

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 166.

2.5 หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านศาสนา ได้แก่ ความหมายและคุณค่าของสังฆะ การเห็นความสำคัญและคุณค่าของพระไตรปิฎก มหาสารโปฐมสูตร

จากการแบ่งประเภทของหลักพุทธธรรมในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พบว่า เนื้อหาของหลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังมากที่สุดจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น การประพฤติพรหมจรรย์ รวมถึงหลักพุทธธรรมที่เป็นแก่นของศาสนาและมีความลึกซึ้ง เช่น เรื่อง ปฏิจจสมุปบาท จิต เจตสิก และนิพพาน การที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับส่วนนี้ค่อนข้างมากอาจเป็นเพราะ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เป็นชั้นปีสุดท้ายในช่วงชั้นที่ 4 ก่อนที่จะเปลี่ยนไปเรียนในระดับอุดมศึกษา ซึ่งไม่มีการเรียนการสอนพุทธศาสนาเป็นวิชาบังคับ ทางผู้จัดทำสาระการเรียนรู้จึงต้องการให้นักเรียนได้เรียนรวบยอดหลักพุทธธรรมที่เป็นใจความสำคัญและเป็นเป้าหมายของพุทธศาสนาให้มากที่สุด และการกำหนดผลการเรียนรู้ก็มุ่งหวังให้นักเรียนเข้าใจและนำมาประยุกต์ใช้ได้ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว อาจจะเป็นไปได้ยาก เพราะเพียงเนื้อหาที่นำมาสอนและปลูกฝังนั้นก็หาคนที่เข้าใจได้น้อยมาก ยิ่งต้องนำมาสอนและปลูกฝังแก่เยาวชนที่กำลังอยู่ในช่วงวัยรุ่น และมุ่งเป้าหมายเพื่อกับการสอบเข้าเรียนมหาวิทยาลัย ซึ่งไม่มีการสอบสาระวิชาพุทธศาสนา ก็ยิ่งทำให้นักเรียนมีความสนใจกับเนื้อหาส่วนนี้น้อยลง อีกทั้งครูผู้สอนเองบางส่วน หากไม่ใช่ครูพระส่วนใหญ่มักก็ไม่ได้จบพุทธศาสนาโดยตรง การที่ต้องมาสอนหลักพุทธธรรมที่มีความลึกซึ้งเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาเช่นกันว่าการเรียนการสอนจะบรรลุผลได้อย่างไร

นอกจากจะเน้นหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความหลุดพ้นแล้ว หลักพุทธธรรมที่น่าสนใจซึ่งมีการเพิ่มเติมขึ้นมาในชั้นนี้ ก็คือ หลักพุทธธรรมสำหรับผู้ปกครองหรือหลักพุทธธรรมสำหรับคนที่เป็นใหญ่ ได้แก่ อธิปไตย 3 ทศพิทธราชธรรม 10 และพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า ราชา มุขิ มนุสสานิ - พระราชาเป็นประมุขของประชาชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในชั้นนี้ ต้องการเสริมหลักพุทธธรรมสำหรับผู้ปกครองลงไปด้วย เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ก่อนที่จะไปเรียนต่อ และหากมีนักเรียนคนใดที่มีโอกาสได้ปกครองคนอื่น ๆ หรือทำงานที่เกี่ยวกับการบริหาร จะได้สามารถนำไปใช้ได้ ซึ่งก็มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับวิชาอื่น ๆ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเหมือนกับในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และ 5 นั่นเอง และเมื่อสังเกตเนื้อหาของหลักพุทธธรรม ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายทั้ง 3 ชั้น จะพบว่า มีเนื้อหาหลักคล้ายกัน แต่จะค่อย ๆ เพิ่มความยากและลึกซึ้งของเนื้อหาขึ้นตามลำดับ และจุดเน้นของหลักพุทธธรรมในทั้ง 3 ชั้น ก็ค่อนข้างต่างกัน แต่ก็มีความต่อเนื่องกันอยู่ กล่าวคือ ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จะไม่เน้นหลักพุทธธรรมเป็นพิเศษ เนื้อหาหลักพุทธธรรมโดยทั่วไปจะเกี่ยวกับการประพฤติตนเป็นคนดี ๆ ไป และมีหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการครองเรือน และมีหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเป็นพลเมืองที่ดี

ส่วนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 นอกจากหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการประพฤติดีซึ่งมีความลึกซึ้งมากกว่าในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 แล้ว ยังมีจุดเน้นที่หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพด้วย ส่วนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จะเน้นระดับหลักพุทธธรรมที่สูงขึ้น ลึกซึ้งขึ้น คือเกี่ยวกับความหลุดพ้นอันเป็นเป้าหมายของพุทธศาสนา และการเสริมหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการเป็นผู้ปกครอง ซึ่งจะเห็นว่าผู้จัดทำสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนา ได้วางหลักพุทธธรรมไว้ 2 กลุ่ม คือหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับความเป็นคนดีตามหลักศาสนา ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดคือ ความพ้นทุกข์ ซึ่งเนื้อหาจะง่ายที่สุดในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และค่อย ๆ ซับซ้อนลึกซึ้งขึ้นจนมาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

หลักพุทธธรรมอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ หลักพุทธธรรมที่ใช้สำหรับตอบสนองนโยบายความต้องการของประเทศ ได้แก่ การครองตนเป็นพลเมืองที่ดี ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 และหลักพุทธธรรมสำหรับการเป็นผู้ปกครองในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การจัดวางสาระการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนานั้น นอกจากจะมีการปลูกฝังหลักพุทธธรรมเพื่อให้เกิดและเยาวชนไทยเติบโตขึ้นเป็นคนดีตามหลักของศาสนาแล้ว หลักพุทธธรรมส่วนหนึ่งก็ถูกนำมาใช้ในการเรียนการสอนเพื่อสร้างเด็กและเยาวชนให้เติบโตเป็นทั้งพลเมืองและผู้ปกครองที่ดีของประเทศชาติด้วย ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อนโยบายและระบอบการปกครองของประเทศนั่นเอง อย่างไรก็ตาม หลักพุทธธรรมที่นำมาสอนและปลูกฝังในนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายทั้ง 3 ชั้น นี้ แม้จะมีความสอดคล้องและตอบสนองต่อการสร้างคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ตามนโยบายและแผนแม่บทต่าง ๆ แต่ในขั้นตอนของการปฏิบัตินั้นยังเป็นปัญหาว่าจะเป็นไปได้เพียงใด เนื่องจากข้อจำกัดในด้านเวลาที่มีน้อยมากเมื่อเทียบกับเนื้อหาที่ต้องการสอนและปลูกฝัง นอกจากนี้หลักพุทธธรรมที่กล่าวมาแม้จะสอดคล้องกับนโยบายของประเทศ แต่อาจไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาจริงที่เยาวชนเหล่านี้ประสบอยู่ และตัวของเยาวชนเองก็อาจไม่พอใจหรือไม่ต้องการที่จะศึกษาหลักพุทธธรรมดังกล่าวก็เป็นได้ นอกจากนี้ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาเหล่านี้แล้ว ยังอาจมีปัญหาด้านอื่น ๆ เช่น ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่จะทำการสอน ปัญหาบุคลากรที่มีอยู่ขาดความรู้ความเข้าใจทางพุทธศาสนา ปัญหาสื่อการเรียนการสอนและงบประมาณ เป็นต้น ดังนั้น นอกจากการศึกษาในเชิงนโยบายแล้ว จึงควรต้องมีการศึกษาในส่วนของผู้ที่เกี่ยวข้อง คือ ครูผู้สอนและเยาวชนที่ได้รับการสอนและปลูกฝังด้วยว่าประสบปัญหาด้านใดบ้าง และมีความต้องการเกี่ยวกับการสอนและการปลูกฝังพุทธธรรมอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการสอนและการปลูกฝังหลักพุทธธรรมแก่เยาวชนตรงประเด็นและประสบความสำเร็จมากขึ้น